

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2007 LIEPOS 21 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 141 (28)

KULTŪRA

JOS VERSMĖS, SLUOKSNIAI IR VAISIAI

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

Šį šeštadieninį *Draugo* priedą įprasta vadinti kultūriniu. Todėl jis ir vadinamas *Kultūra*. Antrinis pavadinimas įvardija tris kultūros versmes: *Menas, literatūra, mokslas*. Ką visa tai reiškia?

Kultūra

Kultūra yra ne tik nuostabi tikrovė, bet ir iššūkis. Tad verta apie ją laiks nuo laiko pasvarstyti, kad ją geriau suvoktume ir labiau vertintume. Kultūra labai įvairiai apibūdinama: į ją galima pažiūrėti iš įvairių kampų. Mums verta į ją pažvelgti iš mums tinkamo, praktiško taško. Iššūkį ir įkvėpimą teikia kad ir ši frazė: kultūringas žmogus. Šiuo atveju žvelgiame į kultūrą, kaip teigiamą, žmogų brandinantį, mus žmoginantį, kilninantį, praturtinantį veikimą.

Tačiau, kai pirmame *Kultūros* vedamajame (2007.04.02) teigėme, jog kultūra yra „atmosfera, kurioje žmogus bręsta ar skęsta“, ją suvokėme kaip galinčią ne tik žmogų brandinti, bet ir skandinti. Tad ji savaime žmogaus neveda būti kultūringu. Atmosferoje yra (ar gali būti) žmogui ne tik teigiamų, bet ir neigiamų dalykų. Žmogus turi sugebėti atmosferoje rinktis teigiamus, kultūrinančius elementus, reiškinius, kurie jam padeda tapti labiau žmogumi. Taip aiškinome pirmajame vedamajame.

Į kultūrą mums verta pažvelgti ne statiskai, bet kaip į dinamišką procesą, kuriame ir mes dalyvaujame, kurdami ir praturtindami save.

Kultūros sluoksniai

Nors pati kultūra gali būti labai dinamiška, bet ją galima suvokti kaip turinčią tris sluoksnius: 1) jos versmės, šaltiniai; 2) atmosfera, kuri gaivina arba dusina, ir 3) vaisiai visuomenėje, o ypač individuose. Šie sluoksniai vienas kitą įtaigoja, tad negalima jiems nubrėžti griežtų, juos skiriančių sienų. Bet mūsų aiškumui galime teigti, kad tai, kas buvo kitų sukurta *versmėje*, tampa mums prieinama *atmosferoje* ir iš jos kai ką pasisaviname (tampa mums *vaisiais*).



Vilnius, 2007 m.

Jono Kuprio nuotr.

Versmės. Primityvesnėje, mažiau išsivysčiusioje visuomenėje kultūriniai lobiai sukaupiami padavimuose, tradicijose, papročiuose, kurie perduodami iš kartos į kartą per šeimą ir visuomenę. Civilizuotoje visuomenėje vis svarbesnę vietą užima mokslas ir menas. Technologija – spauda, televizija, radijas, internetas – labiausiai naudojama platinti „gaminų vartojimo kultūrą“. Reklamos yra tapusios gaminių ir madų įpiršimo greitkelio.

Atmosfera. Tai žmonių socialinės aplinkos erdvė, kurioje plaukioja įvairiausios kultūrinės apraiškos: ir tos, kurios yra tikrai vertos dėmesio, ir tos, kaip prekių pasiūla, užgožia dvasinius polėkius. Atmosfera yra tapusi ne tik dvilypė, bet ir daugialypė. Toji atmosfera suvokiama kaip sklindanti visuomenėje, tarsi žmonių išorėje, tačiau iš tiesų ji, tarsi oras, įkvėpiama, sklinda per žmones, paveikdama kitus.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Kęstutis A. Trimakas.
Kultūra — jos versmės, sluoksniai ir vaisiai.
- 2 psl. Prof. Justinas Pikūnas.
Universitetai — žvelgiant į juos pasauliniu mastu.
- 4 psl. Eugenijus Ignatavičius.
Dalis tautos pasirinko laisvę — kurti jos istoriją.
- 5 psl. Gražina Mareckaitė.
Dokumentinis filmas „Stirna“ apie Lietuvos partizanų ryšininkę Izabelę Vilimaitytę.
- 6 psl. Vytautas V. Landsbergis.
Dominyko kelinė į žvaigždes.
Pasaka suaugusiems (8).
- 7 psl. Romualdas Kriaučiūnas.
Kaip prisiminsime kun. Stasį Vlą?

Nukelta į 8 psl.

UNIVERSITETAI

Žvelgiant į juos pasauliniu mastu

PROF. JUSTINAS PIKŪNAS

Klauskime, kas yra universitetas savo esmėje? Kokia yra jo paskirtis? Tai aukštoji mokslo institucija, apimanti daugelį mokslo, meno ir technologijos sričių bei specialybių (fakultetų). Ypatingai XX a. mokslas labai išsišakojo — atsivėrė daug naujų mokslo šakų, susikūrė įvairios specifinių teorijų, dar daugiau hipotezių, reikalaujančių sudėtingų tyrimų, kurie nustatytų jų pagrįstumą ir mokslinę vertę. Tolimesnei mokslo raidai ir vidinei universitetų plėtočiai atrodo nebėra ribų. Jau beveik šimtmetis, kai teorijų ir tyrimų teisingumui nustatyti buvo sukonstruotas vadinamas mokslinis metodas. Juo prisilaikant gaunami mokslui priimtini rezultatai. Mokslinį metodą sudaro specifinės gairės ir procedūra sistemškai duomenų sankrovai kaupti, ją vertinti. Statistiškai duomenis apdorojant, patvirtinamos (arba atmetamos) hipotezės. Kad šios taptų pagrįstos, tyrimai, panaudojant tą pačią metodiką, yra kitų mokslininkų pakartojami. Atsakydami tolygiai išvadas, svarstomos hipotezės yra ratifikuojamos. Taigi, mokslas yra susikaupiančių tyrimų ir atradimų, suformuluotų dėsnių ir tezių integracinė sistema. Sukūrus globalinės reikšmės atradimus, mokslo perspektyva reikšmingai keičiasi — besiplečianti paradigma įsiviešpatauja ir atskleidžia naują originalią mokslo (arba bent jo žymios dalies) viziją. Taip įvyko Kopernikui nustačius, kad mūsų planeta sukasi apie saulę, taip pat Albertui Einsteinui sukūrus reliatyvumo, o Maxui Planckui — kvantų teorijas. Nors kai kurie dėsniai tebėra priimtini nuo Aristotelio ir Platono laikų, bet kas buvo skelbta mokslo žodžiu prieš 50 metų, nūdien galioja gal apie 70 nuošimčių. Taigi, mokslas klysta, bet su laiku save pataiso. Universitetuose ir kitur naują technologiją bei instrumentaciją sukonstruojant ir panaudojant, kai kurie probleminiai bei originalūs klausimai sulaukia tikslesnių sprendimų — mokslo kokybė bei sankloda didėja.

Istoje pažangų mokslo ir tyrimų gerai išvystytą universitetą, studentas per pirmuosius dvejus metus įgyja kultūriniam išsilavinimui būtiną mokslo dalykų, meno, filosofijos, literatūros ir techninės komunikacijos bazę, kad galėtų sėkmingai studijuoti pasirinktoje mokslo ir/ar profesijos srityje. Seka dveji arba treji studijų metai, per kuriuos įsisavinama pasirinkto dalyko teorinė ir bent iš dalies dalinai pritaikomoji plotmė. Studijų sėkmę vainikuoja bakalauro laipsnis. Kultūroje ir technologijoje aukštai stovinčiose valstybėse vis mažiau lieka sričių, kuriose šio laipsnio pakanka įsidarbinti pagal profesiją. Todėl dažnai seka aukštosios (graduate) studijos, kuriose plečiamas ir gilinamas pasirinkto dalyko teorijų ir praktikos įgūdžių bagažas magistro (arba specialisto) laipsniui įgyti. Kai kuriose profesijose ir tokio pasisekimo nepakanka. Būtina toliau studijuoti ir gilintis, atlikti profesinę praktiką, nustatytą stažą, kad mokslinius tyrimus atlikus ir disertaciją parašius bei apgynus, būtų suteiktas daktaro laipsnis. Amerikoje ir daugelyje pasaulio valstybių taip pasiekiamas Parnaso kalno viršūnė — atsiveria keliai į profesinį kilimą, į profesūrą, į verslo, pramonės bei valdžios piramidės viršūnes. Filosofijos daktaro laipsnis (Ph.D.) yra aukščiausias mokslo laipsnis Amerikoje, Kanadoje ir daugumoje Europos valstybių, nes šalia savo srities giluminio pažinimo įgyjamas mokslinės metodikos procesų apvaldymas. Dominuojančioje pasaulio dalyje nėra habilitacijos darbo, nėra ir akademiko pakylės. (Ilgai užtrunkanti habilitacija vien suvėlina profesinę karjerą universitetuose ir kitur). Minėtose valstybėse daktarą į viršų stumia išradimai, tyrimo duomenų publikacija, premijos, patentai, monografijos, knygos ir svarūs savos srities straipsniai. Universitetai taip pat vertina puikų dėstymą, sėkmę



Vilniaus universitetas.

Jono Kuprio nuotr.

ir vadovybę moksliniuose tyrimuose, įtaką visuomenės veikloje.

Mokslo laimėjimai ir technologijos pasiekimai yra labiausiai sėkmingi ten, kur yra puikiai vadovaujami ir jau didele mokslinių tyrimų apimtimi pagarsėję universitetai ir institutai — privatūs ir valstybiniai — akivaizdžiai (arba paslėptai) besivaržantys dėl pirmumo įvairiose mokslo ir technologijos srityse. Jie tarsi didžiuliai magnetai traukia į save tiek mokslininkams tyrimams skiriamą kapitalą, tiek jaunos mokslininkų bei savose srityse iškilusių profesorius. Šiuo metu jų dauguma yra JAV. Iš 50 pasauliniu mastu labiausiai iškilusių pasaulio mokslo institucijų bent 40-tį atrandame Šiaurės Amerikoje. Čia susitelkę 80 nuošimčių suteiktų Nobelio premijų. Kas gali varžytis su Ivy lyga, su Harvard ar Stanford? Tuo tarpu mokslu iškilioje Vokietijoje šio lygmens institucijų nėra. Už 50-ties ribos randame Miuncheno, Hamburgo ir Miuncheno technikos universitetus — šiuo me-

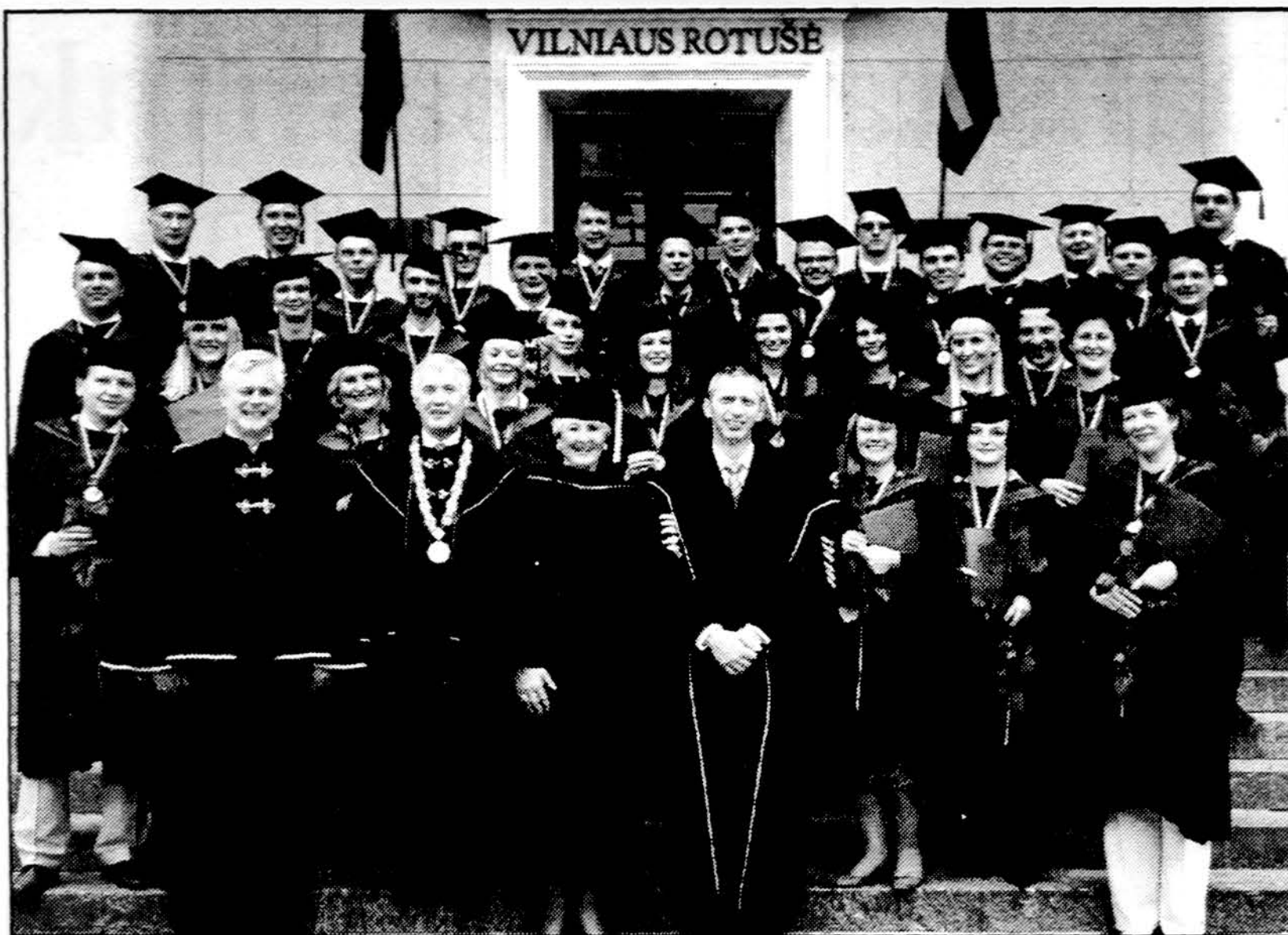
tu jie yra stiprūs kandidatai į mokslinį išsilumą pasauliniu lygmeniu. 2005 m. Šanchajaus universiteto paskelbtame 500 pasaulio geriausių aukštųjų mokyklų reitinge nebuvo nė vieno Lietuvos universiteto.

Skaitantiems šį rašinį turbūt lengva spręsti, kad Lietuvai yra likęs ilgas kelias iki kokybiškai aukšto lygio europinio universiteto sukūrimo. Universiteto struktūros modelių reikėtų ieškoti JAV, D. Britanijoje, Prancūzijoje, Kanadoje. Teorijų plotmėje žymieji Lietuvos universitetai stovi gana didelėje aukštumoje, bet fundamentiniuose tyrimuose ir pritaikomose srityse turimi galimybės yra riboti ir pažangos nėra daug. Kodėl? Daug kalbama apie reikiamas formas, bet nesant visavalybinės strategijos ir neskiriant pakankamo finansavimo ryškios sėkmės stinga. Taip pat turima per daug senų dėstytojų, senos instrumentacijos, per mažai išvystytas laboratorijų tinklas. Nėra ir sukoncentruotos technologijos viseto. Vilniuje

arba Kaune toks visetas galėtų būti inauguruotas. Universitetų ryšiai su gausiais šalies institutais bei pramonės gigantais vis daugiau atsitiktinai — be integruojančios sistemos. Didelė institutų dalis galėtų būti įjungta į esamų universitetų struktūras. Galimybės mokymo bazes jungti ir tuo jas stiprinti, dėstytojų kvalifikacijas kelti, moderninti laboratorijų įrangą, vis dar nėra perspektyvios. Norint ES struktūriniais fondais pasinaudoti, būtini išsamiai paruošti mokslo ir tyrimų plėtimo projektai. Deja, daugelio vadovaujančių darbuotojų (rektorijų, dekanų, katedrų vedėjų) mąstysena tebėra apipinta sovietiniu reliktu — smegenys tebeveikia ta pačia kryptimi — mažai rodoma iniciatyvos — laukiama postūmių iš valdžios, o gal iš užsienio institucijų. Nors reforminės dvasios kibirkštys sužiba vienur ir kitur, bet iki šiol nei esminių struktūrinių pakeitimų, nei iškilų planų nėra nei Vilniaus, nei Kauno universitetuose. Šiemet LR V aldžios iniciatyva įkuriamas Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, tikėkimės, padės keisti stagnacinę universitetų padėtį. 2007 m. birželio 14 d. partijų dauguma pasirašė aukštojo mokslo pertvarkos dokumentą, kurio dėka gabiausi ir todėl remtini studentai nemokės už mokslą, kiti galės gauti paskolas — tai dalis pažangos. Gaila, kad jame nėra įjungta struktūrinių pakeitimų, kurios sudarytų reformos šerdį.

Lietuvoje daktaro laipsnį įsigijęs asmuo negali po metų ar dviejų tapti pilnalaikiu dėstytoju, docentu su reikiama alga, nes jis ar ji yra suvaržomas nerealiais habilitacinio darbo planais, pranešimų ir straipsnių pasirodymu užsienio kalbomis ir kitais sunkiai įvykdomais reikalavimais. Todėl nesistebėtina, kad daugelis talentingų doktorantų tvirtina, kad „universitetams mes nesam reikalingi.“ Tad jiems telieka nūn itin atviras kelias į užsienį, kuris labai vertina daktaro laipsnį, pripažįsta ir profesinį diplomą. Todėl, kalbai kiek sutvirtėjus, siūlo aukštą profesinį atlyginimą. Tarp kitko, Lietuvos mokslo institucijose yra matomas lietuvių kalbos nuvertinimas. Mokslinių tyrimų pranešimai, spausdinti savuose žurnaluose (jų randame nemažą kiekį), yra laikomi mažaverčiais. Kaip prie sovietų disertacijos Lietuvoje buvo rašomos rusų kalba (išskiriant liuanistines temas), taip ir dabar norint tapti docentu (kai kuriose srityse ir daktaru) reikalaujama mokslinių publikacijų svetima kalba. Man pačiam doktorantai ne kartą atnešė ir prašė patikrinti tezių bei mokslinių pranešimų vertimus anglų kalba, teigdami „Man išvertė gerai mokantis anglų kalbą“ arba „Šią tezę išvertė vertimų biuras.“ Paskaičius pasirodo, kad tai yra daugiau pažodiniai vertimai, nė vienu atveju nebuvo pastovios anglų kalbos sakinių struktūros, tuo labiau specifinės mokslinės terminijos. O ką jau kalbėti apie idiomų vartojimą. Prestižiniai užsienio žurnalai (ir ne vien jie) tokius vertimus atmes (paskaityt gal vieną antrą puslapį). Taip doktorantams Lietuvoje uždaromas kelias į pedagogines pakopas.

Švietimo ir mokslo ministerija skelbia, kad šiuo metu Lietuvoje veikia 15 valstybinių ir 7 nevalstybinių universitetų. Iš savo daugelio metų patirties žinau, kad jiems trūksta kvalifikuotų dėstytojų, modernių laboratorijų, specifinės instrumentacijos bei priešprofesinės praktikos galimybių. Kai kurie jų — vienafakultetiniai, pvz. Romerio teisės, Žemės ūkio, Pedagoginis, Technikos, kiti. Man vieną ir kitą kartą paklausus dekanų „Kodėl universiteto vardas?“, atsakymai panašūs: „Kad užsienis mus pripažintų.“ Tai nepagrįstas būdas save sureikšminti; o gal savo nepilnavertiškumą išreikšti. Esminis klausimas yra toks: Ar gali tokios ribotos mokslo įstaigos studijuojančiam suteikti universitetinį išsilavinimą? Iš aukštųjų mokslo institucijų to laukiama. Labai abejotina, o jis absolventui yra būtinas kultūringam inteligentiškumui reikšti. Nūdienos eroje sausas vienos ribotos srities profesinis parengimas vis mažiau darbdavius tenkina. Dabartine linkme Lietuva toli nenužygiuos; jos mokslo ir kultūros rodikliai kris — jie gali paraudonuoti. Jeigu turtingajai Norvegijai pakanka 4 universitetų, tai kodėl Lietuvai reikia 22? Dėl didelės tų pačių programų sklaidos nukentčia jų kokybė — blogėja studentų parengimas. Keisti universitetų skaičių ir akademinę padėtį, juos realiai sujungiant ir reformuojant, daug ką turėtų padaryti LR Seimas, prezidentas ir Valdžia — Švietimo ir mokslo ministerija. Bet ar atsiras kietos valios tokiai



Birželio 30 d. Vilniaus miesto rotušėje vykusioje iškilmingoje ceremonijoje šių metų Baltijos vadybos instituto („Baltic Management Institute“, BMI) absolventams buvo įteikti Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) magistro diplomai bei Verslo vadybos programos vadovams (EMBA) sertifikatai, patvirtinti 5 Europos verslo mokyklose.

kapitalinei pertvarkai vykdyti? Šiuo metu — ne. Savo iniciatyva „mažieji universitetai“ patys nesusijungs ir neprisijungs prie didžiųjų. Iki šiol matosi išsklaidytos reforminės pastangos — jų negali pakakti siekiant mažesnio skaičiaus, bet aukštos kokybės universitetų, kuriais galėtų didžiutis tauta ir valstybė.

Universiteto paskirtis — plėsti jauno žmogaus mąstymo akiratį mokslo ir meno, literatūros, komunikacijos ir pasaulėžiūros srityse, teikti gausias galimybes techniškai, kūrybiškai, kultūriškai bei dvasiškai išsiskleisti. Ar gali Lietuvos vienafakultetiniai universitetai visa tai suteikti? Net ir

dideli optimistai pripažintų, kad tai neįmanoma. Todėl siūlau apžvelgti iškilų užsienio universitetų modelius ir tuomet skubėti su išsamiais reorganizacinėmis permainomis. Tokių transforminių keitimų dėka Lietuvoje galėtų likti 4 ar 5 universitetai, kelios kolegijos bei keli institutai. Esminių reformų nedarant, ES sudėtyje Lietuvos aukštojo mokslo institucijos gali nukristi į paskutiniąsias vietas. Tuomet svetimų valstybių universitetai galės veržtis į Vilnių, Kauną bei kitur — ir kurti savo filialus. Be didelės pažangos mokslo srityje ir įvairių profesijų parengime, kelias į šviesią Lietuvą ateitį lieka tirštų rūkų gaubiamas. □



Klaipėdos universiteto botanikos sodas.

Mokslo laimėjimai ir technologijos pasiekimai yra labiausiai sėkmingi ten, kur yra puikiai vadovaujami ir jau didelė mokslinių tyrimų apimtimi pagarsėję universitetai ir institutai — privatūs ir valstybiniai — akivaizdžiai (arba paslėptai) besivaržantys dėl pirmumo įvairiose mokslo ir technologijos srityse.

Dalis tautos pasirinko laisvę — kurti jos istoriją

Rašytojas Eugenijus Ignatavičius yra parašęs dokumentinę apysaką *Juozapėlis* apie partizanų ryšininkę Izabelę Vilimaite, gimusią Philadelphia, JAV, kuri turėjo keletą slapyvardžių, vienas iš jų – Juozapėlis. Tos apysakos įvadą, kuriame svarstomas partizanų egzistencinis apsisprendimas, spausdiname šiame *Kultūros* numeryje. Pati apysaka bus spausdinama vėliau *Draugo* atkarpoje.

E. Ignatavičius kartu su kino režisieriumi Juozu Saboliu sukūrė dokumentinį filmą „Stirna“, pavadintą kitu šios ryšininkės slapyvardžiu. Šį filmą aptaria teatrologė Gražina Mareckaitė šiame *Kultūros* numeryje.

Tebūna šie du rašiniai dėkingumo išraiška tams ir tiems, kurie laisvai gyvybės kainą rinkosi priešintis okupantams ir taip kurti mūsų tautos ateitį.

EUGENIJUS IGNATAVIČIUS

„...Tarp kitko leisime sau pažymėti, kad istorizmą kūrė ir išpažino visų pirma mąstytojai, priklausę tautoms, kurioms istorija niekada nebuvo nuolatinis siaubas. Galbūt tie istorikai būtų buvę kitokios pažiūros, jei būtų priklausę tautoms, paženklinėtoms istorinio fatališkumo (...). Šiaip ar taip, norėtusi paklausti, ar Baltijos šalių ar kolonijų mąstytojai lengva širdimi priimtų teoriją, pagal kurią visa, kas vyksta, yra „gera“ kaip tik todėl, kad taip yra“ (Mircea Eliade, *Amžinojo sugrįžimo mitas*).

Šitaip mąstė garsus religijotyrininkas Mircea Eliade dar 1945 m. Jis ieškojo atsakymo, ar šiuolaikinis žmogus gali kurti istoriją.

„Laisvė kurti istoriją, kuria didžiuojasi šiuolaikinis žmogus, kone visai žmonių giminei yra iliuzija. Geriausi atveju jis yra laisvas rinktis vieną iš dviejų galimybių: 1) priešintis istorijai, kurią vykdo menkutė mažuma (šiuo atveju jis laisvas rinktis savižudybę arba tremtį); 2) pasislėpti žemesnėje, nežmogiškoje (*sous humaine*) būtyje arba gelbėtis pabėgdamas. Laisvė, kurią numato 'istorinė būtis', dar galėjo būti įmanoma — ir tai tik iš dalies — šiuolaikinės epochos pradžioje, bet epochai tampant vis 'istoriškesne', ji darosi vis neprieinamesnė bet kokiam transistoriniam modeliui.“

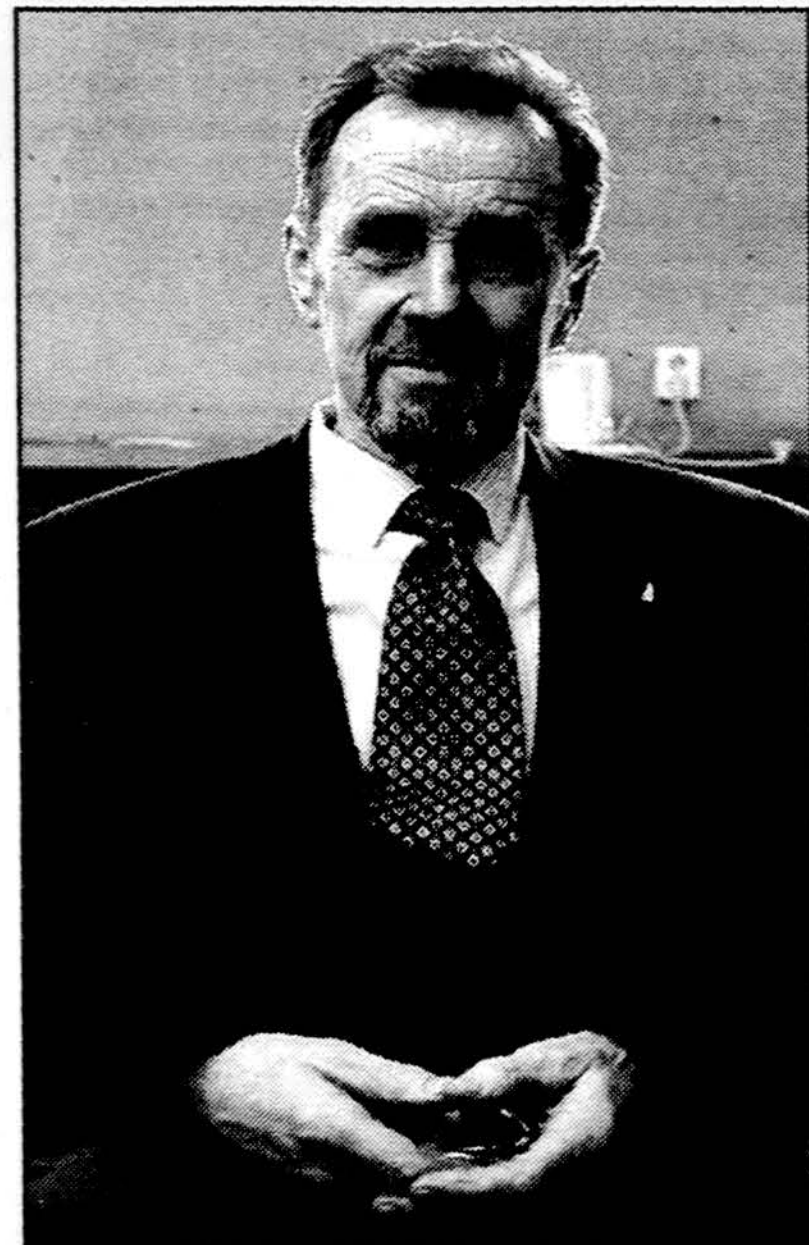
Tuo laiku Lietuvoje istorinės reikšmės įvykiai — lūžis — buvo pernelyg arti. Jie tiesiog vyko vienas po kito, ir ramiai apmąstyti, kokią progą turė-

jo rumunas M. Eliade, nebuvo kam ir kada, nes reikėjo rinktis neatidėliojant — paklusti „istoriniam būtinumui“, vadinasi, tapti okupuotos ir kolonizuojamos šalies vergais, arba sukilti, t. y. priešintis, ir, kuriant save, „kurti istoriją“, tuo pačiu atgauti prarastą laisvę, o kovojant, pratęsti užgrobtos valstybės egzistavimą. Ką nors kurti, atkurti, vadinasi, rizikuoti, prisiimti rizikos galimybę, gal net ir pralaimėti, t. y. nepasiekti kūrinio išbaigtumo. Tačiau valstybės ar jos istorijos kūrimas visada esti tasoje, tuo pačiu neišbaigtume. Todėl net ir pralaimėjus, kūrimo rezultatas nedingsta, jis gali tapti pamatu kitai kartai ir būsimam laimėjimui. Tačiau priešintis, anot M. Eliade, tai „rinktis savižudybę arba tremtį“. Vadinasi, mūsų didesnė tautos dalis, žvelgiant iš šių dienų tolio, rinkdamosi pasipriešinimą, rinkosi savižudybę arba tremtį. Kiekvieno apsisprendimas, žinoma, buvo individualus, įtakojamas įvairiausių paskatų ir priežasčių. Juk jis buvo sąlygojamas sąžinės balso ir paprasčiausio nežinojimo, naivumo, romantikos, nepakankamo situacijos įvertinimo, tačiau esmė — atgauti prarastą laisvę — visus apjungė į vienumą. Tie, kurie pakilo į kovą, nepripažindami tirono uždedamų pančių, pasiskelbė laisvais, tuo pačiu atsistojo ant vieno laiptelio, kaip ir jis. Toks apsisprendimas tapo iššūkiu tironui, už kurį jis niekaip negalėjo atleisti, nes jo manymu, laisvė yra nedalijama — priklauso tik jam vienam.

Žinoma, nemaža tautos dalis pripažino „istorinį neišvengiamumą“ ir mėgino prisitaikyti prie padiktuotų sąlygų, bent jau nacijos fizinio išlikimo vardan. Dalis pasirinko bėgimą „pasislėpti žemesnėje nežmogiškoje (*sous humaine*) būtyje“.

Nemaža dalis, laikui bėgant vis didėjanti, ne tik prisitaikė, bet ir susitaikė — tapo kolaborantais ir visomis galiomis stengėsi padėti okupantams įgyvendinti jų užmačius, vykdė drauge nutautinimo, žudymo, kultūros ir nacijos mentaliteto naikavimo politiką.

Tuo tarpu apsisprendusieji priešintis, susitakėlių akimis žiūrint, (net šiandien!) atrodė praradę realybės jausmą, nesugebantys blaiviai įvertinti susidariusių aplinkybių ir situacijos. Pasiskelbusieji laisvais atmetė bet kokias Hegelio ar Marcea Eliade teorijas, išvedžiojimus — jų net nežinodami, tarsi nu-



Eugenijus Ignatavičius

plėsdami civilizacijos uždėtus apynasrius, grįžo į pirmąją gamtos dėsnių diktuojamą būseną, kurioje atsiskleidžia žmogiškosios prigimties esmė — Dievo duotoji teisė žmogui būti laisvam, kaip ir tautai. Tik tą prigimtine teisę kažkodėl nuolat sujaukia didžiųjų valstybių iškrypusios civilizacijos, mažesniąsias priversdamos iš naujo atsikovoti ją ir įsitvirtinti pasaulyje.

Šiandien gal per anksti daryti apibendrinančias išvadas, tačiau galime konstatuoti, kad jau ryškėja pasirinkto kelio teisingumas ir jo svarba: tie, kurie pakluso „istorinei būtinybei“, nors ir begėdiškai pasinaudodami kovojusių brolių vaisiais, pamažu tirpsta bevarduose ūkuose, o tie, kurie pasipriešino, atsisakė uždedamų antrankių, už tai paaudkodami Dievo duotą mažutį žemiškojo laiko tarpsnį, skirtą kiekvienam mūsų, atpildo gauna beribį laiką — amžinybę!

Ją pasirinko apie 20 tūkstančių nukautų jaunuolių. 17 tūkstančių 593 paimta gyvų nelaisvėn. 350 tūkstančių ištremta į Sibirą ir kitus Azijos rajonus. Apie 40 tūkstančių nuo raudonojo siaubo GPU pabėgo į Vakarų.

„Karinės okupantų struktūros kovose su partizanais turėjo santykinai nedaug nuostolių (pačių karių žuvo apie 1,5 tūkstančio, strybų — apie 2 tūkstančiai, apie 0,5 tūkstančio milicininkų ir tiek pat operatyvininkų, keli šimtai ginkluotų sovietinių aktyvistų, o mūsų partizanų apie 20 tūkstančių — dėl įvairių priežasčių. Svarbiausia priežastis ta, kad prieš partizanus veikė čekistų operatyvininkų užverbuota didžiulė agentų ir informatorių armija (1951 m. — beveik 28 tūkstančiai). Kariuomenė, informuota kur yra partizanų, juos paprasčiausiai išžudydavo, ypač jei partizanai būdavo užklumpami gynybai nepritaikytuose bunkeriuose. Jau 1947 m. 64 procentai partizanų žūdavo išduoti, vėliau dėl išdavysčių žūdavo vis daugiau, o 1952-1953 m. išdavus žūdavo beveik 100 procentų partizanų“ (J. Stakauskas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944-1953 metais*; psl. 390). Tačiau ir šie duomenys nėra patikimi, nes partizanų archyvai dažniausiai būdavo sunaikinami, o čekistai skaičiavimus klastodavo. Vykusiuose mūsų šiuose jėgų santykiuose nebuvo vienodas: kartais būdavo 50:1, ar 30:1. Tik vieną penktadalį nukaudavo ne vidaus kariuomenės pajėgos.

Tokia istorijos kūrimo kaina — dramatiška devynių metų karo su Rusija suvestinė. □



Dokumentinis filmas „STIRNA“

apie Lietuvos partizanų ryšininkę Izabelę Vilimaite

GRAŽINA MARECKAITĖ

Rašytojas Eugenijus Ignatavičius ir kino režisierius Juozas Sabolius sukūrė jau ne vieną dokumentinę kino juostą apie Lietuvos partizanus. Tai filmai „Ketvirtasis prezidentas“ (apie generolą Joną Žemaitį) ir „Garibaldžio tyla“ (apie mokytoją rezistentą Konstantiną Bajerčių). 2005 m. pasirodė naujas jų kūrinys „Stirna“. Ieškant medžiagos apie pokario ginkluotą pasipriešinimą buvo perversta kalnai archyvinių dokumentų, aplankyta dešimtys vietovių, išklaudyta daugybė liudininkų, kartu su filmavimo grupe nužingsniuota ne viena mylia partizanų takais. Šiuose ieškojimuose ir tyrimuose filmų autoriai neretai buvo pirmieji. Lietuvio „karo po karo“ mastai, reikšmė ir paties reiškimo unikalumas vis dar nepakankamai suprantamas ir įprasminamas ne tik „senojoje Europoje“, bet ir mūsų Tėvynėje. Ką jau bekalbėti apie platųjį pasaulį: konkurencijos su koncentracijų stovyklų kalniniais neatlaikė net pir-



mųjų amžių krikščionių kankiniai — jie beveik pasitraukė iš šiuolaikinės civilizacijos akiračio. Didžiai nustebau, kai pokario rezistentų istorijas, kurias fiksuoja E. Ignatavičiaus ir J. Sabolio kino dokumentika, suradau garsios japonų mokslininkės antropologės Sachiko Hatanakos knygoje *Lietuva. Kaip išliko maža šalis* (lietuvių kalba išleista 1999 m.). Tai giliausias ir supratingiausias partizaninio karo vertinimas iš visų apie tai rašiusių kitataučių. (S. Hatanakos knyga Japonijoje įtraukta į mokyklinę lektūrą). Gal japonikai galėtų papasakoti mūsų vaikams, kas vyko Lietuvoje, jų Tėvynėje, po Antrojo pasaulinio karo?

Vis ieškome ir nerandame savo tapatybės, o graikų tragedijų gelmei prilygstantys pokario kovotojų likimai, stubinantys tikrovės paveikslai ir aštriausi siužetai retai patraukia Lietuvos menininkų dėmesį. Išimtis — Jono Vitkaus filmas „Vienai vieni“, tik režisierius, man regis, nesėkmingai sukryžmino dokumentinio ir vaidybinio kino žanrus. Šiai skaudžiai temai, kuri, rodos, neišreiškiama įprastomis meninėmis priemonėmis, skir-

tas originalus dailininkės Teresės Marijos Rožanskaitės tapybos darbas „Partizanė“ — deja, nesulaukęs nei tinkamo įvertinimo, nei platesnio rezonanso šiai temai — skirtoje dailės parodoje. Madingai nepraustaburniškas Mariaus Ivaškevičiaus romanas *Žalieji* mūsų griūvančių vertybių pasaulyje taip pat tarė savo „svarų žodį“ praeities vertinimo (veikiau nevertinimo) klausimu.

E. Ignatavičiaus, J. Sabolio dokumentinės kino juostos „Stirna“ herojė — partizanė Izabelė Vilimaite slapyvardžiu Stirna. Jos likimas toks dramatiškas, o gyvenimo vingiai tokie painūs, kad jų pakaktų keliems romanams ir meniniams filmams. Kaip Prancūzijos didvyrė narsioji Jeanne D'Arc buvo sudeginta ant laužo, taip partizanė Stirna, apkaltinta išdavyste, Kalnų srities partizanų vado Šarūno įsakymu karo lauko teismo nuosprendžiu turėjo būti sušaudyta. O po mėnesio žuvo pats Šarūnas. Tarp kovotojų dar ilgai virė aistros dėl mirties bausmės įvykdymo Stirnai...

Gimusi Amerikos žemyn, Philadelphia, mergaitė augo Vėriškių kaime prie Šeduvos. Kaip pasakoja jos vaikystės liudininkai, mažoji „amerikonė“ visados buvo šiek tiek pakilusi virš žemės... 1942–1943 m. ji mokėsi Vilniaus Birutės gimnazijoje, svajojo apie medicinos studijas, užėjus sovietų okupacijai dirbo Panevėžio vaislinėje ir, parūpindama partizanams medikamentų, įsitraukė į pasipriešinimo kovą. Po penkerių metų kovos areštuota, tardyta, verbuota. Neva sutikusi bendradarbiauti su NKVD organais, informuodavo kovos draugus ir mėgino išsisukinėti nuo įsipareigojimų. Lydima bendražygių nepasitikejimo ir specialiai kompromituojančių gandų, ji žuvo sribų susprogdintame bunkeryje 1952 m. Suvyniotas į lovatiesę partizanės kūnas su likimo broliais gulėjo Tytuvėnų miestelio aikštėje. Stirnos pėdsakai veda klaidžiais partizanų takais — tie pėdsakai tai ryškesni, tai vos įžiūrimi, tai visiškai pradingstantys nežinioje...

Filmo kūrėjai žingsnis po žingsnio braunasi pro tankų įvykių, faktų ir prieštarų nuomonių brūzgyną link tiesos, įsigaujami surasti tiesą, nepaneigiamą kaip saulės šviesa, kaip herojiška mirtis, toje netikrumo, nakties, požemių, kankinimo kamerų ir kraujo zonoje. Tačiau būtina ieškoti, kol praeitis galutinai neužžėlė žole, krūmais ir medžiais it apleistos partizanų žeminės. Taigi, E. Ignatavičiui ir J. Saboliui teko būti detektyvais ir spręsti ne vieną trumpo, herojiško ir tragiško Izabelės Vilimaite — Stirnos gyvenimo mįslę. Scenarijaus autoriaus vedlys per pokario pragarus — partizanas Viktoras Šniuolis, miške žuvusiojo

Eugenijus Ignatavičius
Juozas Sabolius



stirna

dokumentinis filmas

Jos likimas toks
dramatiškas, o gyvenimo
vingiai tokie painūs, kad
jų pakaktų keliems
romanams ir meniniams
filmams.

poeto kovotojo Vytauto Šniuolio, Izabelės mylimojo, brolis. Išlikę Vytauto, almanacho „Prie rymancio rūpintojėlio“, „Partizanų maldaknygės“, pagrindinės literatūros leidėjo laišakai ir eilėraščiai, skirti mylimajai ir kovos draugei Izabelei — Stirnai. „Dabar deda erškėčių vainiką ant kraujuojančių mūsų galvų“, — skamba iš ekrano bunkerio poeto žodžiai.

NKVD tardymų protokolai, amžininkų liudijimai, nuotraukos, laišakai ir rezistencinės kovos dokumentai — tai svarbiausi informacijos šaltiniai, iš jų ir montuojami kino pasakojimai apie pokarį. Tačiau E. Ignatavičiaus ir J. Sabolio filmai partizanų tema turi ypatingą koloritą — tai savotiški himnai Lietuvos gamtai, Lietuvos miškams. Iš kolektyvinės pasąmonės gelmių išnyrant, iš tolimiausių amžių ataidinti miško ir lietuvių simbiozė, gamtos namų jausena yra ryškus gentinis lietuviškos pasaulejautos bruožas, kurį natūraliai perteikia filmo kūrėjai. Kadaiše girių tankumuose ieškoję prieglobsčio nuo priešų, karų ir gaisrų, XX a. viduryje lietuvičiai taip pat pasinaudojo šia protėvių patirtimi. Kaip niekas kitas su mišku buvo sutapę Lietuvos partizanai: pasislėpę girių tankmėje, sulindę į samanais, įsikibę į šaknis, susilieję su medžių kamienais. Priešų praminti „banditais“ arba „miško broliais“ („lesnyje bratja“), savųjų vadinami „miškiniais“, „žaliaisiais“, kovotojai pasirinkdavo toteminius Vilko, Šerno, Lūšio, Briedžio, Lapės, Kurmio, Sakalo, Vanago, Kovo, Balandžio, Špoko, Ažuolo, Ažuolinio, Putino, Šermukšnio, Žilvio ir kt. slapyvardžius, išmoko judėti nepalikdami pėdsakų kaip indėnai. Šiame fone grakščiosios Stirnos, laigančios miškų takais su svarbiomis partizanų vadų užduotimis įvaizdis galėtų būti labai poetiškas, įsigaujami surasti tiesą, nepaneigiamą kaip saulės šviesa, kaip herojiška mirtis, toje netikrumo, nakties, požemių, kankinimo kamerų ir kraujo zonoje. Tačiau būtina ieškoti, kol praeitis galutinai neužžėlė žole, krūmais ir medžiais it apleistos partizanų žeminės. Taigi, E. Ignatavičiui ir J. Saboliui teko būti detektyvais ir spręsti ne vieną trumpo, herojiško ir tragiško Izabelės Vilimaite — Stirnos gyvenimo mįslę. Scenarijaus autoriaus vedlys per pokario pragarus — partizanas Viktoras Šniuolis, miške žuvusiojo

Nukelta | 8 psl.

Arklis Dominyko kelionė į žvaigždes

PASAKA
SUAUGUSIEMS (8)



Pasakoja Vytautas V. Landsbergis

Illustracijomis lydi dail. Zita Sodeikienė

NEPTŪNO PASAKA APIE VANDENĮ

Seniai seniai gyveno visatoje Viešpats ir vis galvodavo — kas aš toks ir ką aš galiu? Kaip man save bei savo galybę pažinti?

Ir nutarė Viešpats sukurti pasaulį ir tokiu būdu pažinti save — per savo kūrinis.

Pradžioje Jis sukūrė dangų ir Žemę. O Žemė buvo padrika ir dyka, tamsa gaubė bedugnę, ir vėjas iš Viešpaties dvelkė viršum vandenų.

Tuomet Viešpats tarė: „Tebūnie šviesa!“ Ir šviesa pasirodė. Viešpats matė, kad šviesa buvo gera, ir atskyrė šviesą nuo tamsos. Viešpats šviesą pavadino Diena, o tamsą Naktimi. Atėjo vakaras ir išaušo rytas.

Viešpats tarė: „Tebūna skliautas viduryje vandenų ir teatskiria vandenį nuo vandenų!“ Viešpats padarė skliautą ir atskyrė vandenį, buvusį po skliautu, nuo vandenų, buvusių viršum skliauto. Viešpats pavadino skliautą dangumi. Vėl atėjo vakaras ir išaušo rytas.

Tada Viešpats tarė: „Tebūna sutelkti vandenys po Dangumi į vieną vietą ir tepasirodo sausuma!“ Taip ir įvyko. Viešpats pavadino sausumą Žeme, o vandenų telkinį Jūromis. Ir Viešpats matė, kad tai gera.

Ir nutarė Viešpats suteikti vandeniui gyvybės dvasią, sakdamas:

— Tu būsi gyvybės šaltinis, kas tave garbins ir mylės, tą tu pagydysi, tam teiksi ramybę ir gyvastį. Kas tave užnuodys ar niekins, tas ir pats apsinuodys ir kankinsis, sirgs bei mirs kančiose!

Paskui Viešpats sukūrė visus Žemės gyvius — arklius, paukščius, roplius ir žmones. Visus juos kurdamas, naudojo pagrindinę statybinę medžiagą — vandenį, kurį maišė su moliu ir Žemės dulėmis.

Taip pasaulyje atsirado pirmieji žmonės. Jie garbino Viešpatį ir jo sukurtą vandenį.

Jie žinojo, kad vanduo yra dieviškas, nes ir jie patys yra padaryti iš vandens...

Jie krikštydavosi upių ir šaltinių vandenyje, krikštydavo ten ir savo vaikus ir niekada nesirgdavo. O jei susirgdavo, tai kuo skubiausiai atsinešdavo tyro šaltinio vandens ir gerdavo jį tol, kol pasveikdavo. O prieš gerdami pasimelsdavo, sakydami vandeniui:

— Aš myliu tave! Tebūnie šviesa! Tebūnie šviesa ten, kur aš esu tas, kas aš esu! Tebūnie šviesa mano širdyje!

Bet kartą į Žemę iš tolimų galaktikų atskrido juodas kosminis laivas, kurio keleiviai norėjo užkariauti šią gražiąją, žaliąją planetą. Bandė jie ir žodžiu, ir jėga priversti žmones paklusti jų įsakymams, bandė net ginklais žvanginti, bet nieko jiems nepavyko.

Žemės žmonės buvo tvirti, stiprybės sėmėsi iš gamtos, iš vandens ir jokie priešai jiems buvo ne-

baisūs! Ir tada atvykėliai ėmė akylai stebėti — ir kur tie žmonės stiprybę semia?

Po kelerių metų jie suprato, jog yra dvi pagrindinės priežastys, dėl ko niekaip nepavyksta šių žmonių nugalėti — jie yra be galo vieningi. Be to, jie gerbia ir saugo savo žemę, jos tyrus vandenį. Jeigu jie suserga ar mūšio metu juos sužeidžia priešų strėlė, tuoj pat nubėgė prie tyrųjų šaltinių kažką jie sušnibžda kažką pasilenkė. Ir išsimaudę juose arba atsigėrę tampa vėl sveiki ir stiprūs.

— Jų šaltiniuose tikriausiai yra paslėpta Žemės gyventojų gyvastis, — svarstė atvykėliai, — reikia šaltinius užnuodyti!

Pylė svetimšaliai visokius nuodus į Žemės vandenį, tačiau kiekvieną naktį prie užnuodytojo vandens ateidavo paslaptinis jaunikaitis ir atsiklaupęs meldavosi, kartodamas:

— Aš myliu tave! Tebūnie šviesa! Tebūnie šviesa ten, kur aš esu tas, kas aš esu! Tebūnie šviesa mano širdyje!

Ir užnuodytasis vanduo per naktį išsivalydavo, nuskaidrėdavo ir vėl toliau gydydavo Žemės žmones.

Ir tada vienas atvykėlis mokslininkas netikėtai laivo kapitoniui pasakė:

— Žinau, ką reikia padaryti! Ne vandenį užnuodyti, o žmonių mintis! Nes vanduo tik atspindi tai, ką žmonės galvoja. Jei jie yra tyri, tai ir vanduo yra tyras. Bet jeigu jie taps pavydūs, kerštingi — tai joks vanduo jiems nebegalės padėti!

Dabar tai mes juos nugalėsime! — apsidžiaugė piktasis atvykėlių kapitonas ir įsakė savo pavaldiniams kuo skubiausiai užnuodyti žmonių mintis.

Tada atvykėliai išlipo iš savo kosminio laivo, persirengę žmonėmis ir ėmė tikriesiems Žemės gyventojams aiškinti, kad jie atvykę iš dangaus, kad jie esą paties Viešpaties pasiuntiniai, tad žmonės turėtų jiems melstis, juos maitinti ir prižiūrėti. O jei kuris nors jų neklausys, tą Viešpats žiauriai nubaūs!

Žemės gyventojai iš pradžių nenorėjo tuo patikėti ir atvykėlių garbinti neskubėjo, bet piktieji ateiviai prigalvojo įvairiausių klastų! Labiausiai nepatenkintus žmones užkariautojai kankindavo, degindavo gyvus ant laužų, užsiundydavo pasiutusiais žvėrimis, susargdindavo baisiomis ligomis... Kitus paslapčia net nugalabydavo, o paskui veždavo jų kūnus po Žemę ir visus gąsdindavo:

Pažiūrėkit, kaip Viešpats baudžia tuos, kurie mūsų neklauso!

Pamažu žmonės ėmė bijoti Viešpaties rūstybės ir galvoti, kad šie atvykėliai yra teisūs. Jie mokėjo ateiviams dideles duokles, statė pilis ir auksu puoštas šventyklas, nes buvo įsitikinę, kad to nori pats Viešpats.

Taip atvykėliai ėmė turtėti ir visą pasaulį valdyti, o nelaimingieji žmonės vis labiau sirgo ir joks

tyras Žemės šaltinių vanduo jiems padėti nebegalėjo, kadangi jų mintys buvo piktos ir pavargusios. Nuo šiol jie Viešpatį išvaizdavo kaip piktą ir baudžiantį.

Stebuklingasis vanduo Žemės šaltiniuose ėmė drumstis, nebegydyti sergančiųjų, nebepaguosti liūdinčiųjų... Jis tapo neskanus ir nuodingas, ir tik vienas atsiskyręs jaunikaitis, kuris gyveno toli kalnuose, turėjo prisirinkęs pilnus indus to — dar švaraus, dar dieviško vandens, nesuteršto jokiomis piktomis mintimis.

Ir štai vieną dieną tas nepažįstamas jaunikaitis, persirengęs elgeta ir išėjo gelbėti vargstančių, sergančių žmonių. Jei sutikdavo kokį pavargėlį ar nelaimėlį, duodavo jam išgerti dieviškojo vandens ir ligonis imdavo sveikti, jo akys nušvisdavo!

— Kur gavai šio stebuklingo vandens? Mes jau seniai apie tokį vandenį buvome užmirę! — klausinėjo jaunikaitį pagirdytieji ir pasveikūsieji.

Dabar, kai jūsų kūnuose teka šventas vanduo, jūs ir patys vėl esate šventi! — aiškino žmonėms keistasis elgeta. — Dabar jūs patys galite eiti ir gaminti, dauginti sau bei savo artimiesiems gyvybės vandenį. Tik atsiklaupkit prie šaltinio ar šulinio ir prieš išgerdami ar apsiprausdami sušnibždekite:

— Aš myliu tave! Tebūnie šviesa! Tebūnie šviesa ten, kur aš esu tas, kas aš esu! Tebūnie šviesa mano širdyje!

Ir gerkit tą pašventintą vandenį tris kartus per dieną, prieš valgį — ir jūsų kūnai bei mintys vėl taps nemirtingi, nepažeidžiami!

Vaikščiojo po žmones šis elgeta persirengęs jaunikaitis ir visiems nelaimingiems Žemės gyventojams nenuilsdamas aiškino, koks geras yra Viešpats! Jis pasakojo, su kokia meile Viešpats kūrė šį pasaulį ir koks stebuklingas dalykas yra gyvybės vanduo. Jis vėl ėmė krikštyti vaikus šventu vandeniu ir pašnibždom kalbėdavo susirinkusiems:

Elkitės taip, kaip senovėje elgėsi išmintingieji jūsų protėviai — garbinkit tyrą orą, medžius ir vandenį! Pamatysit — jokia pikta jėga jūsų niekada nenugalės!

O ką daryti su priešais, su tais, kurie mus išnaudoja ir engia? — nedrąsiai klausinėjo žmonės paslaptinį jaunulį.

Jeigu jūsų mintys taps gražios, jokie priešai bus nebebaisūs! Keliaukit į giliausius miškus, ieškokit stebuklingų šaltinių, prie kurių dar nebuvo priėjusi pikto žmogaus koja. Eikite, garbinkite ir gerkite tyrą miško šaltinio vandenį, jis jus išgelbės!

Žmonės patikėjo šiuo jaunuoliu ir iškeliavo į giliausius miškus ieškoti tyrųjų šaltinių. O juos radę — tyliai, iš lūpų į lūpas vieni kitiems apie juos papasakodavo, kad tik apie tai nesužinotų priešai ir neužterštų netyčia išlikusių dieviškosios

Nukelta | 8 psl.

Kaip prisiminsime kun. Stasį Ylą?

ROMUALDAS KRIAUCIŪNAS

„Kunigas, mokytojas, teologijos profesorius, rašytojas, kalinys, veikėjas, dvasios vadas, jaunimo auklėtojas“ — šiais žodžiais prel. Pranas Gaida-Gaidamavičius aptarė kun. Stasį Ylą vienos knygos pratarmėje (*Tolyn į laiką — gilyn į gelmę... kun. Stasys Yla raštuose ir atsiminimuose, Aidai, Vilnius, 1997*).

2008-siais metais minėsime kun. Stasio Ylos šimtąjį gimtadienį (gimė 1908.1.5.) ir dvidešimt penkerių metų mirties sukaktį (mirė 1983.3.24 Čikagoje). Kas tam paminėjimui planuojama?

Šiaurės Amerikos ateitininkų taryba šį reikalą jau svarsto. Apie Ateitininkų federacijos planus Lietuvoje neteko sužinoti. Ateitininkų sendraugių poilsio ir studijų savaitėje Kennebunkport, Maine, ses. Onutė Mikailaitė jį paminės pakalbiu „Žodžio skrydis“. Reikia tikėtis, kad bus ir kitų renginių bei paminėjimų.

Kun. Stasio Ylos paminėjimas susilaukia ir platesnės visuomenės dėmesio. Jau kuris laikas minėjimo reikalus judina Edvinas Giedrimas iš Connecticut valstijos. Prie minėjimo reikalų sutiko prisidėti Vytautas Valiušaitis. Pastarasis viename savo laiške Edvinui Giedrimui rašo: „Ylos šimtmetis, kaip ir kiekvieno garsaus ir aktualaus kūrėjo šimtmetis, yra riba, ties kuria arba žmogus ima skęsti nežinomybėje ir amžinoje užmarštyje, arba yra prikeliamas amžinam buvimui kultūroje, toliau gyvena bendruomenės sąmonėje“. Jis siūlo svarstyti šias įamžinimo formas:

Ylos raštų leidimas. Be didžiųjų darbų, kurių tik maža dalis pakartota Lietuvoje, atkūrus valstybę, mažesnės apimtys tekstai kaip rinktinė išleisti tik kartą Gedimino Mikelaičio sudarytoje rinktinėje *Tolyn į laiką — gilyn į gelmę...* Kadangi raštų leidimas yra šiuo metu neįkandamas darbas, jubiliejui reiktų bent jau aktualiausių tekstų rinkinio. Žinoma, kuo skubiau reikia išleisti II Šiluvos istorijos tomą kaip vieną iš abiejų tomų knygą. Jos leidėjas — Kauno arkivyskupijos muziejus.

Konferencija ar minėjimas, skirtas Ylos gimimo šimtmečiui. Vytautas Valiušaitis primena, kad su Igne Marijošiute yra surengęs vienos dienos konferenciją Vilniuje, Bonifacų bažnyčioje... Keletas minėjimų buvo surengta Kaune, Anykščiuose, Panevėžyje ir kitur. Forumą rengti reikėtų pirmiausia Kaune, pasitelkiant Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos fakulteto pajėgas.

Ylos gimtinės aplankymas Liuciūnų kaime, renginys vietos bendruomenėje. Vytautas Valiušaitis, dirbdamas Anykščiuose, yra organizavęs kryžiaus pastatymą gimtineje. Kryžiaus idėja susijusi tiek su sodybos paženklinimu (prie namo buvo aukštas kryžius), tiek su gimimo ir kapo vietų susiejimu — ant kryžiaus kryžmos uždėtas metalinis vainikas, pakartojantis tą patį ornamentą, kuris išpieštas ant kun. Ylos kapo akmens (Putnam, Connecticut, JAV).

Dokumentinė paroda nacionalinėje bibliotekoje ir Ylos gimtuose Anykščiuose. Tokią parodą vykusiai buvo surengusi Silvija Vėlavičienė. Būtų puiku išplėtoti ir naujai surengti gal net kaip kilnojamą parodą po Lietuvą.

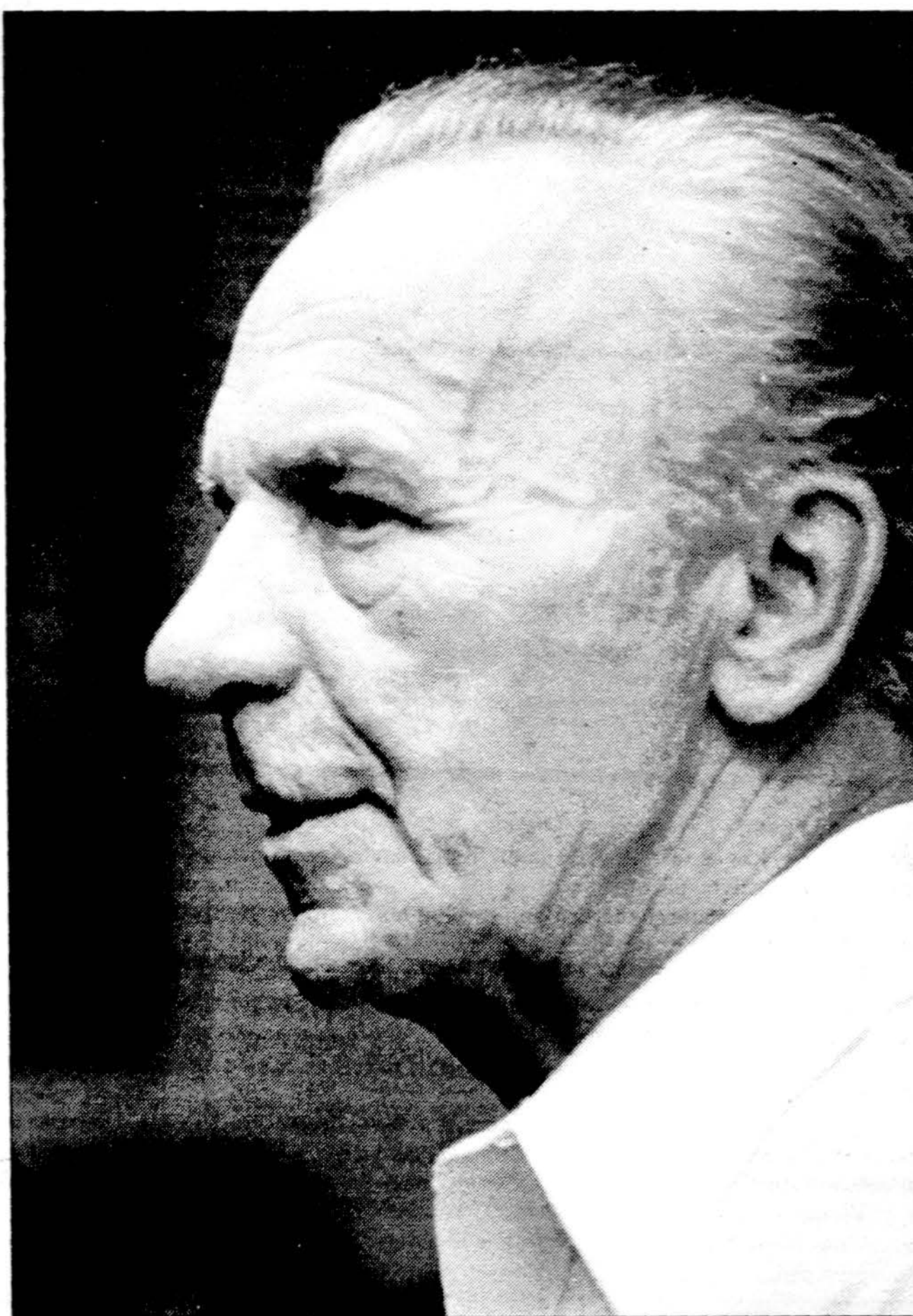
Ylos interneto svetainės sukūrimas jo gyvųjų idėjų refleksijai.

Trumpo popularaus leidinio apie Ylą parengimas ir išleidimas.

Tai idomūs, prasmingi ir toliau svarstyliniai bei įgyvendintini pasiūlymai.

Jau minėtoje knygoje jos sudarytojas Gediminas Mikelaitis priėjo išvados, kad didžiausia kun. Ylos paslaptis — jo asmens trauka ir grožis. „Iš tikrųjų jis ne tik teoriškai skelbė naujo kunigo idėjas, bet pats buvo naujas kunigas, 'dvasinio dinamizmo nešėjas.' Jis apaštalavo naujai: gebėjo derinti tyrinėtojo preciziją ir poeto įsijautimą, psichologinį subtilumą ir evangelinį radikalumą, evangelinį kultūros ir visuomenės reiškinių aiškinimą ir evangelinį įvertinimą. Stasio Ylos statyti dvasinės pilies lobiai dar nesunykė — jie traukia savęp pažinti ir paregėti Kristaus dvasios spindesį“.

Mes visi turime progą prisiminti šį tarp mūsų gyvenusį ir dirbusį Kunigą. Turime progą, Vytauto Valiušaičio žodžiais, kun. Stasį Ylą prikelti amžinam buvimui kultūroje, kad jis toliau gyventų bendruomenės sąmonėje. Tai atlikę nesigailėsime, nes visi praturtėsime. □



Kun. Stasys Yla.

Jono Kuprio nuotr.

Turime progą kun. Stasį Ylą prikelti amžinam buvimui Kultūroje, kad jis toliau gyventų bendruomenės sąmonėje.



Dainavos stovykla, 1975 m.

Jono Kuprio nuotr.

KULTŪRA

Atkelta iš 1 psl.

Vaisiai viduje. Aplinkos atmosferoje plintančias idėjas, vertybes žmonės pasisavina įvairiai: kartais – sąmoningai, kartais – nepastebimai, vien aplinkinių žmonių įtakoje.

Šiais laikais gal didžiausias pavojus yra tapti minios žmogumi: tokiu, koku tampama ne tiek savo ypatingu noru, kiek vien „plaukiant“ pasroviui – pasisavinant, ką „kiti“ galvoja, ko „daugelis“ nori. Pasisavinama tai, kas yra labai paviršutiniška, o viduje beveik tuščia. Minios žmogus negalvoja būti kultūringu.

Kultūros versmės

Bet sugrįžkime prie kultūros versmių. Mes esame įmerkti atmosferoje, kurioje yra gausi pasiūla – ne tik prekių, bet ir vertybių: kai kurios jų vertos mūsų dėmesio, o kitos – ne. Tad grįžkime prie kultūros versmių, kurias jau praeityje *Draugo* dienraščio leidėjai pasirinko pasiūlyti skaitytojams. Kultūros srityje – tai *mokslas, menas ir literatūra*.

Mokslas. Ypač nuo 19-ojo šimtmečio mokslas

tapo žmonių ypatingu žinių šaltiniu, į kurį buvo sudėta viltis, kad jis užtikrins žmonijos visuotinę pažangą ir laimę. Optimistinės, išpopuliarintos žinios sklido ir paveikė mases. „Tikėjimas“ į mokslą tapo tuolaikine kultūros dalimi ar net esme. Tik pamažu (kai mokslas žmonijai neatnešė lauktos laimės), realiau suvokta, kad mokslo žmonės savo išvadose gali taip pat klysti ir yra suklydę. Tačiau klaidos ir netikslumai gali po tyrimų būti ištaisyti (žr. prof. J. Pikūno straipsnį šiame *Kultūros* numeryje).

Mokslo vardu buvo ir tebėra skelbiamos tikslios žinių, bet taip pat pasitaiko klaidų. Klaidos ateina ne tiek iš paties mokslo, kiek iš mokslo žmonių (pvz., Sigmund Freud) klaidingos pasaulėžiūros, kuri perduodama, kaip grynas mokslas: pavyzdžiui, materialistinis požiūris į žmogų, kad žmogus nėra laisvas.

Tačiau mokslas buvo ir lieka svarbus visatos ir paties žmogaus pažinimo kelias. Mokslą vertindami *Draugo* leidėjai jam skiria atitinkamą vietą *Kultūroje*.

Menas. Menas skirstosi pagal naudojamą išraiškos formą: muzika (jos išraiškos forma – garsas), dailė, skulptūra (spalvos ir formos), literatūra (žodžiai), šokis (kūno judesys), teatras (vaidyba scenoje), filmas (vaidyba ekrane) ir kt. Per atitinkamas formas įkūnijami žmogaus išgyvenimai, patirtis, išvalgos, išmintis. Menas taip pat, kaip mokslas, yra pažinimo kelias, tik skiriasi nuo mokslo: moksle daugiau naudojamas protas, mene – intuicija

(nors yra tokių, kurie tik „tiksliesiems“ mokslams pripažįsta tiesos atradimo monopolį, pvz. Sigmund Freud poeziją laikė „okultizmu“).

Menas yra kultūros versmė, perduodanti vertybes, jausmus ir tiesą. Tai patirčiai reikia atitinkamo jautrumo. Pavyzdžiui, prancūzas filosofas Gabrielis Marcel prisipažino, jog koncerte įsijautęs į Bach muziką, pajuto didį žmogaus orumą. Tačiau menas gali būti naudojamas propagandai, o taip pat – pateikti klaidingą žmogaus ar kitko supratimą: pvz. Dostojevski *Nusikaltimas ir bausmė* romane vaizduoja Raskolnikov, nužudžiusį senutę, kad pasinaudotų jos pinigais: jį apėmė kaltė. Tai psichologiškai pagrįstas romanas, parodantis esminį (sakykime – prigimtinių) ryšį tarp nusikaltimo ir vidinės bausmės (kaltės). Žmogžudys būtų nenormalus, jei nejaustų kaltės. Romanas būtų netikroviškas, jei vaizduotų kaltės nejauciantį žmogžudį, nebent vaizduotų labai nenormalų žmogų.

Literatūra. Kalbėjome apie meną, o davėme pavyzdį iš literatūros. Tai dėl to, kad ir grožinė literatūra yra viena iš meno sričių. Kadangi literatūros išraiškos forma yra žodžiai, literatūra lengvai ir tiesiogiai perduodama spausdintu žodžiu (kas neįmanoma kitiems menams, kaip pvz., muzikai). Gal dėl to literatūra vis buvo specialiai minima *Draugo* kultūrinio priedo antraštėje, kaip trečioji kultūros versmė.

(Tęsinys kitame *Kultūros* numeryje)

Dokumentinis filmas „STIRNA“

Atkelta iš 5 psl.

taringas, kontrastingas ir tragiškas. Kontrastus tarp gyvenimo ir mirties, siaubo ir grožio, meilės ir neviltingos pabrėžia J. Sabolio filmuose pamėgti, be žodžių ir komentarų pateikiami Lietuvos gamtos paveikslai, gyvybės ir žaizdos šviečiantys miškai, lubinų ir ramunų laukai, kruvini saulėlydžiai. Tėvynės gamta, jos grožis kaip etinė kategorija yra svarbi partizanų ideologijos dalis, jų veiksmų stimulus. Tėviškos gamtos jausmas tebejungia juos ir mus. „Kur giria žalioji, ten mano namai“, — dar ir šiandien iš širdies traukia lietuviai, sėdami Daukantu, Baranausku, Čiurlioniu, Maironiu...

Tačiau išlieka įspūdis, kad Izabelės – Stirnos gyvenimo ir jos dalyvavimo partizaninėje kovoje faktai dokumentiniame filme nėra išsemti ligi galo. Daug kas liko už kadro, daug kas nepasakyta ir neišaiškinta. Gausybė įvykių, sunkiai aprėpiamų duomenų ir šalutinių siužetų negalėjo sutilpti į vieno valandos dokumentinę juostą. Apie tai kalbame su scenariistu rašytoju E. Ignatavičium.

G.M.: Esi pokario rezistencijos enciklopedija. Iš Tavo pirmą kartą išgirdau apie legendinę partizanų ryšininkę Niną Nausėdaitę. Nustebau sužinojusi, kad Tavo lankyta senutė, partizanų medicinos sesuo Marija Žiliūtė, mirusi varganoje Antakalnio palėpėje, buvo ta pati gražioji mergaitė su perlais iš Kazio Šimonio paveikslu... O dabar Tavo herojė partizanė Stirna. Kada ir kur pirmą kartą išgirdai apie Izabelę Vilimaitę?

E.I.: Susidomėti partizanų ryšininkės Stirnos likimu paskatino Nijolė Gaškaitė. Jinai netgi davė operatyvinės bylos kodus. Tiesa, vienos labai reikalingos bylos taip ir neradau. Buvau užsiėmęs kitais darbais, o po daugelio metų gavau laišką iš Philadelphia, iš Broniaus Krokio, kuris prašė ką nors parašyti apie mergaitę Izabelę Vilimaitę, patriotę, žuvusią už laisvę. Žadėjo padėti

finansiskai ir t.t. Grįžau prie šios temos. Ilgainiui iš archyvų, susitikimų, pokalbių susidėstė faktų, biografijų, aštrių siužetinių posūkių panorama. Šalia filmo liko daug nepanaudotos medžiagos, neišpasakotų likimų. Valandos trukmės filmas tik apytikriai supažindina su šia nepaprastai komplikuota ir dramatiška merginos partizanės istorija.

G.M.: Girdint iš ekrano NKVD protokoluose užfiksuotus Izabelės Vilimaitės parodymus atrodo, kad ji viską gana smulkiai savo budeliams išpasakojo. Beje, ne vien jos atsakymai atrodo labai sklandūs ir išsamūs. Taip skamba net paties Žemaičio, net Vanago-Ramanausko žodžiai, užfiksuoti jų tardymo bylose. Kaip čia yra? Kaip Tau atrodo?

E.I.: Aišku, kad tais protokolais negali pasikliauti. Galiu tai pasakyti iš savo patirties – jie ten taip sudėsto, tokiais išsireikšimais surašo, kad nebegali savo žodžių atpažinti. Taigi, į tuos protokolus žiūriu gana atsargiai. Žinoma, man kilo klausimų, nes Stirna pasako slaptažodžių, ryšinių pavardžių ir pan. Kaip paskui paaiškėjo, daugelis paminėtųjų jau anksčiau buvo areštuoti. Jokių akistatų nėra užfiksuota, nors šiaip protokoluose jos visados būna. Pradėjus tikrinti viską nuodugniai, šiam darbui nepakaktų gyvenimo, o susitinkant ir bendraujant su gyvais išlikusiais žmonėmis ryškėja tikresnis paveikslas, nei tas, kurį randi NKVD bylose. Kas galėjo išlaikyti tuos neįsivaizduojamo žiaurumo kankinimus? Išlaikė vienas antras. Kaip Nausėdaitė, Žiliūtė... Niną Nausėdaitę tai iš viso... ją taškė, drabstė, mindžiojo, spardė... Kas iš mūsų šiandien galėtų pasirašyti, kad išlaikys? Daug baisiau, kai išdavinėjo ir skundė už menką skatiką, dėl karjeros ar buitinio keršto. Net palyginti ramiais laikais.

G.M.: Įsivaizduoju, kaip daugelis šiandien suka pirštu prie smilkinio, vos prabilus apie kankinystę vardan idealo. Kaip dabar iš visų jėgų stengiamasi „nusodinti“ tuos didvyrius, gana ciniškai įrodinėjant, kad jokio ypatingo heroizmo ten ir nebuvo. O juk buvo? Kaip trūksta šiandien idealizmo, tikėjimo kuo nors...

E.I.: Kiekvienas matuoja pagal savo asmenybės matą.

G.M.: Ar dar apie tai rašysi?

E.I.: Jau parašiau dokumentinį romaną *Juoza-pėlis*.

G.M.: Vis dėlto dokumentinį... Kodėl beveik nėra šios tematikos meninių kūrinių? Žinau tik persmelkiančio lyrizmo Birutės Pūkelevičiūtės poemą (?) *Rauda*, archaiškai folklorišką, bet skambančią moderniai sinkopiškais ispanų (gal F. G. Lorcos) poezijos ritmais. Betgi tai poezija. Beje, iš filmo „Stirna“ neišryškėja pačios Izabelės psichologinis portretas. Kokia ji buvo? Žinoma, tai jau ne dokumentikos uždavinys.

E.I.: Buvo savarankiška, aiškina, nuolat konfliktuodavo su vadais. Kai visą jos šeimą ištremė į Sibirą, Izabelė – persekiojama, gaudoma, spaudžiama enkavedistų, išgyvendama dėl kovos draugų nepasitikėjimo ir turėdama Amerikos pilietybę, norėjo grįžti į Philadelphia. Tačiau jai teko žūti už Lietuvą ir likti Lietuvoje. □

Arklis Dominyko kelionė...

Atkelta iš 6 psl.

gyvybės versmių.

Taip dieviškasis vanduo sugrąžino Žemės gyventojams jėgas ir prarastą tyrumą, o piktieji ateiviai, supratę, kad jų planas nepavyko, turėjo nešdintis lauk.

Bet jiems buvo gaila palikti Žemėje tiek turtų ir pilių, tad jie nutarė pasekti, kur ir kaip tie žmonės vėl tampa tokie sveiki, šventi, kad net jų prakiekimų nebebijo.

Piktųjų atvykėlių sekliai netrukus susekė, kad naktimis paslaptinę žmonių būriai eina prie tyrų versmių miškuose ir geria jų vandenį. Po to jų akys vėl tampa skaisčios, jie ima šypsotis ir nustoja bijoti.

„Reikia paragauti, koks čia stebuklas“ – susiėmę nutarė gudrieji ateiviai ir liepė tarnams atnešti to stebuklingo vandens. O jo išgėrę ir patys pasikeitė – tapo tokie pat geri ir tyraširdžiai, kokiais anksčiau buvo visi šios Žemės žmonės. □